

обмежується гірким розмислом героя над тим, чому татари «нас зачіпають, мордують», продиктованим бажанням жити з ними мирно й у дружбі, не заважаючи один одному. Доки ж у свідомості людей братиме гору бажання помсти, їм нестимуть горе немирні зустрічі, як ненав'язливо міркує повістяр про гармонійне співжиття України і Криму.

Таким чином, українське письменство XIX – початку XX ст. у рецепції спільної з татарським Кримом історії України спричинилося до часткового розкодування союзницьких її сторінок. При цьому воно не лише виявило й художньо відтворило споріднені риси двох народів, їх історично складені генотипи, а й гідно «олітературило» опозиції й збіжності «своє-чуже» і цим примножило скарб добросусідського порозуміння й емпатії народів. Згадані вище автори втілили у Слові український і почасти кримськотатарський «Космо-Психо-Логос» (Г. Гачев) і цим примножили «статутний капітал» ідеалу добросусідського співжиття народів-сусідів, їх хтонічну силу «містичної причетності» (К.-Г. Юнг) до раю, втраченого під століттями влади царів, генсеків, а тепер антиукраїнської й антитатарської духом «регіональної» влади XXI ст., який нашим народам спільно належить відбудувати у прийдешньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабович Григорій. До історії української літератури: Дослідження, есеї, полеміка. К. : Критика, 2003. 631 с.
2. Гребінка Євген. Твори: У 3 т. К. : Наук. думка, 1980. Т.1. 559 с.
3. Квітка-Основ'яненко Григорій. Зібр.тв. : У 7 т. К. : Наук. думка, 1981. Т.6. 638 с.
4. Куліш Пантелеймон. Твори: У 2 т.- К.:Дніпро, 1989. Т.1.-654 с.
5. Там само. Т.2. 586 с.
6. Мордовець Данило. Твори: У 2 т. К. : Держ. Вид-во худ. літ. К., 1958. Т.1. 605 с.
7. Руданський Степан. Усі твори в одному томі. К. : Ірпінь: Перун, 2005. 519 с.
8. Старицький Михайло. Твори: У 8 т. К. : Дніпро, 1964. Т.4. 701 с.
9. Там само. Т.5. Кн.2. 627 с.
10. Старицький Михайл. Молодость Мазепы. Руина. К. : Укр. центр духовной культуры, 1997. 981 с.
11. Стороженко Олекса. Твори : В 2 т. К. : Держ.вид-во худ. літ., 1957. Т.1. 437 с.
12. Ткачук Микола, Ткачук Олександр. Маркіян Шашкевич. Тернопіль, 2009. 167 с.
13. Чайковський Андрій. Повісті. Львів : Каменяр, 1989. 335 с.

Volodymyr Pohrebennyk. The Crimean Tatars motives Ukrainian literature of the XIX-th- beginning of the XX-th cc.: specific features of the literary version of the image people-neighbour and international relations with him.

This article is dedicated to the main aspects of the process Ukrainian literature's «orientalization» through the elaboration of the Crimean-Tatar historical theme, the overcoming by P.Kulich, S.Rudansky, M.Starycky, A.Chaykovsky and others of the stereotype of the Crimean Mussulman world as completely «alien, strange» and the confirmation of the ideals of the toleration and brotherhood between two peoples. The notion of the Ukrainian Literature orientalizacion offers a complex features, approach to the process of originating, development, structural, aesthetic and semantic transformations of eastern plots, motives and images. Crimean-Tatar historical theme was especially powered in the Ukrainian romantic literature of the second half of XIX – the beginning o the XX centuries. The modern «orient» works is characterized by various elements – reminiscences, allusions, citations, metamorphosis of the traditional and modern eastern genres, motives an others.

Key words: Crimean-Tatars theme, reception of the Past, ordines, yasyr, Cossacs, interethnical tolerancy, imagologie.

УДК 821.161:27 «10/12»

Тетяна Сивець

КОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОПОВІДНИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ (НА МАТЕРІАЛІ «СЛОВА В НЕДЕЛЮ ПО ПАСЦЬ» КИРИЛА ТУРІВСЬКОГО)

Стаття розкриває новітній підхід когнітивної поетики щодо інтерпретації особливостей жанру проповіді у Київській Русі. Концептуальний аналіз текстів здійснюється шляхом аналогового мапування, що є лінгвокогнітивною операцією вивчення християнських концептів у середньовічних текстах. Основна увага приділена дослідженню урочистої проповіді Кирила Турівського.

Ключові слова: когнітивна поетика, концепт, концептуальний аналіз, мапування, аналогове мапування.

Когнітивне літературознавство (cognitive literary criticism) постало як інтердисциплінарна галузь дослідження художніх текстів, котра межує із цілим спектром суміжних наук та підходів. Зважаючи на виникнення дисципліни наприкінці ХХ століття, варто звернути увагу на можливість застосування теоретичного інструментарію до творів різних історико-літературних епох. Оскільки когнітивістика співвідноситься із особливостями мисленневих операцій та більшою мірою пов'язана із високим вмістом художньої уяви, прикметним видається зауважити на складності впровадження методологічної літературознавчої основи когнітивних стратегій до давнього періоду. Так, Середньовіччя на теренах Київської Русі зокрема і в європейському просторі загалом характеризувалося формуванням специфічного ментального простору, котрий був наслідком інтеграції християнського світогляду Візантії через посередництво Болгарії. Тому при аналізі особливо проповідницької спадщини Київської Русі потрібно зважати на когнітивні способи освоєння дійсності саме в оригінальному художньому вимірі книжників.

Під загальною назвою когнітивного літературознавства криється величезна кількість когнітивних стратегій дослідження художніх текстів, до того ж це – відкрита галузь до впровадження інноваційних здобутків когнітивістики, тому чисельність підходів щодня зростає. Серед найважливіших вчених обраного для аналізу напрямку можемо назвати М. Тернера – теорія концептуальної інтеграції, Дж. Лакоффа, М. Джонсона – теорія концептуальної метафори, Г. Сімона – літературна критика (когнітивний підхід), Л. Фестінгера – теорія когнітивного дисонансу, А. Річардсона – історія і методологія когнітивного літературознавства, Е. Спольські – теорія когнітивної культури, П. Стоквелла – когнітивна поетика, Р. Цура – експресивні аспекти поетичної фоніки та літературної метафори, Ж. Стіна – метафора в когнітивній лінгвістиці, а також М. Г. Фрімен, Д. Хермана та Дж. Калпепера.

У вітчизняному просторі наукової думки зустрічаємо праці Л. Лузіної – когнітивний аспект розподілу інформації в тексті, Ю. Гіппенрейтера та В. Романової про психологію пам'яті, Н. Болдирьова – когнітивна семантика, Л. Бутакової – принципи когнітивної поетики, І. Тарасової – когнітивні категорії в інтерпретації тексту, А. Берлянта – образ простору (карта та інформація), Г. Гладкевича – створення географічних образів, Г. Замятіна – культура і простір: моделювання географічних образів, Д. Щукіної – простір в художньому тексті та простір художнього тексту. За словами Є. Лозинської, багатоманітність когнітивних і близьких до когнітивізму концепцій пов'язані з різними аспектами моделювання світу художнього тексту [4, с. 22]. У цьому випадку слухними видаються зауваги Т. Бовсунівської, котра зазначає, що когнітивістика, перш за все, дала уявлення про структуру концепту. Адже до ядра концепту входять конкретно-образні характеристики, що виникають внаслідок чуттєвого сприйняття світу, другим же ступенем – похідним від них є абстрактні образи, які на загальнонаціональному рівні зазнають певної «стандартизації». Таким чином, на підставі концептуального аналізу окреслюється концептуальна картина тої епохи, яка цікавить дослідника, а сам концептуальний аналіз передбачає звернення до типових слів, словосполучень і навіть текстів, що відображають єдність авторської інтенції та об'єктивації реального стану речей [3, с. 14].

Дослідники когнітивної культурології О. Режабек та А. Філатова зазначають на особливостях концепту як одиниці колективного знання/свідомості, що апелюють до високих духовних цінностей, така когнітивна одиниця має мовне вираження та позначається етнокультурною специфікою [7, с. 165]. При вивченні літератури Київської Русі слід враховувати теоцентричний тип світогляду, який формує на основі типології дискурсів у межах релігійного впливу винятковий у порівнянні з іншими епохами доміантний християнський концепт. Враховуючи критерії вчених до типології концептів, можемо окреслити християнський концепт у вигляді схеми: **християнський концепт** → культурний, лінгвокультурний, культурно-специфічний, недискретний, релігійний, текстовий, універсальний.

Здійснення філологічного аналізу тексту неможливе без вивчення основних теорій, принципів та аспектів аналізу. Звичайно, йдеться про парадигму підходів до концептуального освоєння художнього твору. На думку Л. Бабенко, вагомим внеском вважаються досягнення психолінгвістики та традиційної стилістики. Цей комплекс дисциплін, направлений на дослідження смислового сприйняття мовленнєвого повідомлення і тексту, впевнено доводить, що читач сприймає текст концептуально, у його смисловій цілісності [1, с. 109]. Пошук прихованих смислів про спосіб переробки інформації міститься, за словами О. Вовк, у методі когнітивного мапування. Концептуалізація на основі когнітивного мапування орієнтується на пізнавальний процес, пов'язаний із одержанням і репрезентацією інформації, за умови, що спостерігач активно взаємодіє із навколишнім середовищем, а не займає споглядальну позицію [5, с. 231]. Когнітивну поетику цікавить художнє мислення, ментальні характеристики продукування «поетичного», авторська свідомість, закономірності використання концептів для втілення художнього задуму. Відтак, лінгвокогнітивний механізм породження концептів у образному втіленні шляхом аналогового мапування якнайкраще відтворює мотиви авторського замислу творення тексту та стратегію формування базових концептів через визначений корпус стилістичних засобів. Спираючись на працю Дж. Лакоффа і М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо», дослідниця Л. Белехова зазначає, що система концептуальних метафор дуже чітко пояснює когнітивний процес аналогового мислення, яке віднаходить у мовному плетиві онтологічно споріднені поняття і поєднує їх у зіставні відношення. Спосіб мапування у сучасній когнітивній науці є, по-перше, увиразненим прикладом структуризації знань, а, по-друге, визначальним вектором у загальному процесі осмислення людиною одних об'єктів чи явищ крізь призму інших [2, с. 178]. Крім того, аналогове мапування як когнітивна операція, що споріднена з різними видами поетичного мислення, має справу не лише із метафорами, але й метонімією та оксимороном. Це зумовлюється метою витворення поетичних образів: перенесенням ознак чи властивостей з одного явища на інше, заміщенням одного поняття через інше чи парадоксальним застосуванням взаємовиключних понять.

Залучення методів когнітивного літературознавства до зразків давньої літератури не є поширеним у науковому просторі, дослідники більше схиляються до виділення окремих концептів та аналізу їх у компаративному аспекті з іншими епохами або намагаються прослідкувати еволюцію самого поняття «концепт» і залучити послідовно деякі тексти з кожної із часових віх літературного поступу.

Завдання, які ми маємо на меті вирішити, це залучити когнітивні стратегії до аналізу давньоруських текстів. Мова йде про аналогове мапування на основі проповідницької спадщини, котра найяскравіше презентує образне втілення базових концептів середньовічної картини світу. Крім того, вважаємо за потрібне застосувати лінгвокогнітивний підхід мапування у всьому розмаїтті його видів, щоб з'ясувати специфіку комбінування християнських концептів у авторській свідомості найвизначнішого проповідника доби – Кирила Турівського.

Атрибутивне (ознакове мапування) – це когнітивна операція, за якої проектується ознаки, якості, характеристики, властивості, що містяться в сутності одного явища на інше.

«Агнеца, глаголю, кроткыя от язык люди, а унца кумирслужителя невѣрных стран...» – спосіб перенесення ознаки покірливості ягняти на новонавернених християн в антитетичному сполучення із ознакою загубленості, нерозуміння шляху, що притаманні поведінкових нормам телят, з якими порівнюються язичники [6].

Релятивне аналогове мапування – пов'язане із проекцією відношень, найчастіше причино-наслідкового зв'язку, на стилістичному рівні виражається за допомогою дієслівних метафор, котрі віддзеркалюють подібні емоції, стани чи почуття.

«и птица бо, рече пророк, обрѣте гнѣздо себе, олтаря твоя» – у сутності джерела гніздо відсутні ознаки подібності із олтарем. Специфіка художнього вибору образів полягає у представлення центральної частини храму як частини від Царства Небесного. Підставою для релятивного мапування є відчуття безпеки і захищеності, який виникає під час перебування

пташенят у гнізді. Імплицитне втілення метафори-символу птаха постає суміжним із душею християнина, котра в Царстві Небесному здобудеться на спокій, захищеність і рівновагу [6].

Ситуативним мапуванням називають продукування авторської творчості, яка розкриває проектування художніх ситуацій, станів чи подій, що мають відношення до фактів життя чи духовно-моральних роздумів на екзистенційну тематику.

«Весна убо красная вѣра есть Христова, яке крещенієм поражаетъ челоуѣчское покаяество» – в основі уривку виокремлюється базова концептуальна метафора ВЕСНА – ЦЕ ВОСКРЕСІННЯ, однак розкриття метафори здійснюється через порівняння стану природи (весна) та стану душевної рівноваги віруючої людини, концепт ВІРИ проступає як основоположний для християнина та виконує таку ж функцію «життєдайності та пробудження» [6].

Субститутивне мапування – апелює до метонімічного осмислення концепту, орієнтується на декодування імплікативних зв'язків між референційними ознаками одного явища та іншого, полягає у заміщенні такої ознаки подібною в аналогічному співставленні.

«Ныня мнишьскаго образа трудолюбивая бчела, свою мудрость показавши, вся удивляетъ» – приклад метонімічної реалізації процесу заміщення сукупного образу монашества шляхом порівняння із бджолою, яка уособлює вищу мудрість. Так, одиничний образ бджоли розкривається у ході когнітивної операції компресії низки концептуальних схем: МОНАШЕСТВО – ЦЕ ДУХОВНА МУДРІСТЬ, БДЖОЛА – ЦЕ ЖИТТЄВА МУДРІСТЬ, отже, ДУХОВНІСТЬ – ЦЕ МУДРІСТЬ [6].

Текстове мапування – когнітивна операція, котра залучає різні види мапувань, є суміжною із параболічним художнім мисленням, яке проявляється у інтертекстуалізації відомих художніх образів та сюжетів; відшукування аналогічних ознак відбувається на рівні міжтекстових та внутрішньо текстових варіацій осмислення відомого образу та прецеденту в авторському втіленні.

«ныняже присадися Христова вѣра в нашемъ невѣрьи, и уже держашеся корене Іосѣева» – інтертекстуальна когнітивна операція репрезентована стилістичною фігурою ремінісценції на образ шістнадцятого іудейського царя Іосію. Згідно із Старим Заповітом, це був очільник, котрий в основу правління запозичив методи царя Давида. За час його владарювання знищувалося ідолопоклонство, очищувалися від скверни храми та насаджувалися релігійно-моральні норми соціального життя народу. Відповідно, текстове мапування свідчить про тяглість традиції шанування живого Бога ще із доєвангельських часів. Так, дбайливе ставлення Іосії до морально-етичного життя людини уособлюється в образі кореня, який пустив пагони – прихильність руських князів до істинної віри – вже по прийняттю християнства [6].

Отже, концептуальний простір у реалізації концептуальних схем Кирилом Турівським свідчить про прагнення книжника упорядкувати знання теологічного характеру про особистість Ісуса Христа та встановити відношення між високими духовними цінностями й уможливленням їх застосування в реальному житті. Помітно, що автор застосовує різні лінгвокогнітивні процедури, які виявляються частинами мисленнєвого способу обробки інформації в узагальненні, компресії і навіть інтертекстуалізації. Специфіка аналогового мапування в інтерпретованому тексті акумулює, на нашу думку, три принципи осмислення світу, адже в тексті представлений антропоморфний характер порівняння людини із природою, вкраплення антропоцентричного бачення в акцентуації на феномен олюднення божественної природи Христа та антропокосмічний, за якого високі духовні цінності (домінантні концепти ВІРИ та ЗНАННЯ) стають центром осмислення суцього. Подальші дослідження мають на меті визначити джерела інтерференції принципів художнього освоєння дійсності давньоруськими книжниками, встановити їх зв'язок із теологічним принципом сприйняття і обробки інформації та розширити корпус текстів для ґрунтового концептуального аналізу доби киеворуського Середньовіччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа: Учебник для вузов. Москва: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. 464 с.
2. Белехова Л. И. Словесный поэтический образ в историко-типологичній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії): Монографія. Херсон: Айлант, 2002. 368 с.
3. Бовсунівська Тетяна. Когнітивна жанрологія і поетика. Київ: КНУ, 2010. 187 с.
4. Лозинская Е. В. Литература как мышление: Когнитивное литературоведение на рубеже XX–XXI веков. Аналитический обзор. Москва: ИНИОН РАН, 2007. 160 с.
5. Вовк О. І. Когнітивне мапування в навчанні іноземних мов // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: електрон. версія збірн. 2013. Вип. 34. С. 230-234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimm_2013_34_51 (дата звернення 26. 07. 2017).
6. Кирило Турівський «Слово в неделю по Пасцѣ» // Калайдович К. Ф. «Памятники российской словесности XII века», Москва, 1821. електрон. версія тексту. URL: <http://litopys.org.ua/biletso/bilo03.htm> (дата звернення 20.07.2017).
7. Режабек Е. Я., Филатова А. А. Когнитивная культурология. СПб.: Алетейя, 2010. 316 с.

Tetyana Syvets. Cognitive strategies of the research of preaching literature in Kyiv Russ (On the material «The Word in a Week on the Easter» by Kiril Turovsky).

The article reveals the latest approach of cognitive poetics in interpreting the features of the genre of sermon in Kyiv Rus. The main cognitive processes are connected with the study of the conceptual space of the text, in which the sublimation of the author's subjective perception of reality and the objective representation of reality occurs. Conceptual analysis is considered innovative in the study of classical literature, and especially the ancient texts. The complexity is the specification of the outlook and the creation of the features of the conceptual picture of the world.

Conceptual analysis of texts is done by mapping the analog that is studying cognitive operation concepts in Christian medieval texts.

The metaphorical space text is analyzed according to the types of analog mapping, namely relational to reveal the relationship of cause and effect nature of situational to highlight artistic situations and conditions that the author shows through artistic consciousness and attributive, which aims to design features and properties of realm of source to the realm of purpose. An attempt was made to isolate the components of subjective, contrastive, textual and constructive mapping. Formation of concepts is considered in three main approaches to the development of the allegorical and symbolic style of the text: anthropomorphic, anthropocentric, and theocentric. Given the functioning of Christian concepts in the literature of the Middle Ages, the study focuses on the search for typical basic contraries of consciousness, which, on the one hand, help in the descriptions of the mental space, and on the other, indicate the author's intention to reflect the things. The main attention is paid to the study of the solemn preaching of Kiril Turovsky.

Key words: cognitive poetics, concept, conceptual analysis, mapping, linguo-cognitive operation, conceptual metaphor, anthropomorphic approach, anthropocentric approach, theocentric approach.

УДК 82.09

Фелікс Штейнбук

КОНВЕРГЕНЦІЯ ТОПОСУ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті в оперті на поєднання засад тілесно-міметичного методу аналізу художніх творів і топологічної рефлексії запропоновано на прикладі розгляду текстів, які певним чином репрезентують сучасну світову літературу, один з можливих варіантів екзегези кореляту ідентичності у контексті так званого антропологічного повороту.

Ключові слова: конвергенція, топос, ідентичність, сучасна світова література, монструозність, реципрокність, аберантність, параксія.

Вже трюїзмом стало твердження, за яким розвиток сучасної літератури потребує нових підходів та застосування нетрадиційних літературознавчих стратегій. У зв'язку з цим **мета** актуальної статті полягає у тому, аби, ґрунтуючись на тілесно-міметичному методі аналізу художніх творів [див. про це: 22; 23] і поєднавши засади цього методу із топологічною рефлексією [див. про це, наприклад: 16], запропонувати на прикладі розгляду текстів, які певним чином репрезентують сучасну світову літературу, один з можливих варіантів екзегези кореляту ідентичності у контексті так званого антропологічного повороту [див. про це, наприклад: 14].

Патологія ідентичності. Зокрема, М. Павич, як і кожний непересічний письменник, мав свої улюблені теми, одна з яких стосувалася так званої «смерті Автора». Причому